

Obnova a oprava božích muk z roku 1647 ve Stonařově v roce 1996

LUBOMÍR PELTAN

Průběh restaurování památky

Boží muka evidovaná v ústředním seznamu kulturních památek pod pořadovým číslem 5 223/5 (obr. příl. č. 1) musela být kvůli demolici domu čp. 3 stojícího v jejich bezprostřední blízkosti začátkem 80. let přemístěna.

Podle zákona č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách ji bylo možno na místech veřejně přístupných přemístit pouze se souhlasem výkonného orgánu krajského národního výboru. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně požádalo odbor kultury Jihomoravského krajského národního výboru v Brně, aby vydal souhlas s přemístěním, a zároveň prostřednictvím odboru kultury Okresního národního výboru v Jihlavě uložilo Místnímu národnímu výboru ve Stonařově provést fotodokumentaci a do 28. 2. 1982 objednat u Střediska geodézie v Jihlavě trojí vyhotovení snímku z katastrální mapy se zakreslením objektu, výpis z geodetických operátů, snímek z katastrální mapy s vyznačením nového umístění a zaměření situace.

Po splnění těchto podmínek došlo v roce 1982 k přemístění památky do prostoru bývalého hřbitova u farního kostela sv. Václava. K jejímu zamýšlenému sestavení na novém místě však tehdy ani později nedošlo. Vzhledem k tomu, že postupem času se stával stav památky kritický a vyvstávalo stále více akutní nebezpečí jejího zcizení, byl Obecní úřad ve Stonařově (ObÚ) roku 1995 požádán autorem článku o učinění nezbytných kroků k její záchraně. Při jednání s referátem regionálního rozvoje - oddělením kultury Okresního úřadu Jihlava (RRR-OK OkÚ) bylo zjištěno, že památka mezitím přešla do vlastnictví římskokatolické církve, a proto byl Farní úřad ve Stonařově (FÚ) vyzván, aby jako investor akce požádal RRR-OK OkÚ o finanční dotaci na její zrestaurování.

Ten se obrátil 29. 1. 1996 na Památkový ústav v Brně (PÚ), aby zpracoval návrh na restaurování památky včetně jejího osazení na původním místě.¹ ObÚ Stonařov zároveň zahájil jednání o provedení restaurátorských prací s akademickým sochařem Otakarem Marcinem.

V dubnu 1996 uskutečnil odborný pracovník PÚ v Brně PhDr. Zdeněk Vácha prohlídku památky a 6. května vypracoval vyjádření k plánované opravě.² Stav památky popsal jako havarijní (obr. příl. č. 2). Jednotlivé bloky jevíly značný úbytek hmoty ve styku dílů. Doporučil jejich spojení podle původního řešení železnými kovanými sponami v olověném lůžku a izolaci patkového bloku vůči novému základu. Kritériem restaurátorských prací se měla stát obnova památky v jejím historickém výrazu s respektováním konstrukčně irelevantních defektů. Památku doporučil prezentovat ve výrazu kamene bez přibarvení nebo krycích nátěrů.

Vyjádření bylo zároveň návrhem na restaurování památky a sloužilo jako podklad pro vydání rozhodnutí obsahujícího závazné stanovisko výkonného orgánu památkové péče, tj. RRR-OK OkÚ v Jihlavě. V rozhodnutí, které obdržel 27. 5. 1996 ObÚ Stonařov a zároveň FÚ Stonařov, bylo uvedeno, že podle článku 14 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči ve znění pozdějších předpisů je oprava a restaurování božích muk z hlediska zájmů státní památkové péče přípustná.³

Po prohlídce památky akad. sochařem O. Marcinem od něj ObÚ Stonařov obdržel dne 4. 6. 1996 návrh na restaurování božích muk obsahující výčet restaurátorských postupů, předběžný finanční rozpočet na jejich pokrytí, seznam použitých materiálů, jejich spotřebu a cenu a požadavky na objednavatele. Celková cena za restaurování božích muk včetně režie byla vypočtena na 38 828 Kč.⁴ FÚ Stonařov na svou žádost obdržel 18. 6. 1996 od RRR-OK OkÚ Jihlava rozhodnutí o poskytnutí finančního příspěvku na zachování a obnovení kulturní památky ve výši 35 000 Kč z prostředků OkÚ Jihlava.⁵ 3. 7. 1996 vzal ObÚ ve Stonařově na vědomí vyjádření PÚ v Brně k záměru restaurování božích muk zpracovanému akad. sochařem O. Marcinem.⁶

K zahájení restaurátorských prací došlo 8. 7. 1996 studentem Akademie výtvarných umění v Praze Petrem Tůmou, převoz památky na původní stanoviště byl uskutečněn 15. 7. 1996.

Kolaudační řízení proběhlo 3. 9. 1996 za přítomnosti zástupce vlastníka, dodavatele restaurátorských prací a zároveň zodpovědného restaurátora a zástupce PÚ v Brně. Komise doporučila nechat opět posoudit stav památky před uplynutím záruční doby 36 měsíců.

Podle závěrečné zprávy vypracované zodpovědným restaurátorem akad. sochařem O. Marcinem 25. 8. 1996⁷ restaurovaná boží muka typologicky nijak nevybočují z tehdejšího daného kánonu v jihlavském regionu. Jsou vysekána z místní hrubozrné světle okrové žuly. Při demontáži v roce 1982 se nešetrně zacházelo s jednotlivými díly. Žula byla hloubkově zkorodovaná a v některých místech docházelo k samovolnému rozpadu a vlivem stárnutí k jejímu velkému úbytku. Špatný stav žuly byl také způsoben dlouhodobou absencí odborného restaurátorského ošetření. Hrany byly olámané a textové části na lůcerně zcela nečitelné, povrch byl zanesen špínou a porostlý řasami a lišejníky. Všechny tři části byly polity asfaltem. Celkový průzkum stavu kamene prokázal jeho celoplošnou degradaci vyžadující důkladnou konzervaci.

Koncepce restaurátorského zásahu vycházející z vyjádření odborného pracovníka PÚ spočívala v prezentaci památky v přírodním materiálu. Proto bylo provedeno důkladné hloubkové konzervování hmoty žuly a doplněny velké pohledové destrukce tak, aby nebyl narušen celkový vzhled a ráz kamene.

Jednotlivé díly byly na místě šetrně očištěny, sejmuty všechny sedimenty a řasy, kámen zpevněn a destrukce styčné plochy na dřívku doplněny na nekorodující armaturu v umělé žule. Části byly po převezení na původní místo sestaveny na betonový základ pomocí tří čepů z nekorodujícího materiálu. Nové spojovací spony byly osazeny do původních otvorů a zality olovem.

Na místě samém pak následovalo doplnění chybějících částí s ohledem na úbytek hmoty kamene stárnutím, jeho strukturu a barevnost. Spáry byly vytmeleny spárovací směsí a přiznány. Po vyschnutí tmelů a doplňků byla žula lokálně barevně sjednocena. Na závěr byl její povrch celoplošně hydrofobizován a kovové spony ošetřeny antikoročním nátěrem.

Jako materiál pro restaurování byla použita umělá žula ve složení žulová drť, bílá a černá drť, slída, vybrané písky, pigmenty, bílý cement a tmelový Sokrat 2804, pro zpevnění Porosil ZV 20, pro barevné sjednocení pigmenty Bayer a Sokrat 28024, pro hydrofobizaci Porosil VV 20 a pro antikorozní ošetření spojovacích spon podkladový nátěr, černá fermežová barva a grafit. Doporučený režim památky spočívá v opakované hydrofobizaci povrchu během tří let.

Historické a místní souvislosti památky

Pilířková kamenná boží muka, nacházející se na pozemku p. č. 103/2 v blízkosti silnice I/38, jsou vysoká 197 cm. Původně byla vyšší o dnes nezachovaný kříž na jejich vrcholu (obr. příl. č. 3). Skládají se ze spodní patky o rozměru 55 x 55 x 35 cm, čtyřbokého sloupku se skosenými hranami s rozměry 28 x 32 x 87 cm a výklenku (lucerny) pro sochu nebo obrázek o velikosti 53 x 53 x 35 cm. Uvnitř se nacházela dřevěná soška Panny Marie s dítětem, typická ukázka výklenkové lidové plastiky jihlavského jazykového ostrova (Iglauer Sprachinsel), která však byla počátkem 70. let odcizena neznámým pachatelem. Pod výklenkem na hlavici se nalézá letopočet 1647. Po stranách hlavice je vytesán německý text:

levá strana při pohledu zepředu
(obr. příl. č. 4)

GOTTZV
EHRERHAT
MATTHEVS
EYSENBART

pravá strana při pohledu zepředu
(obr. příl. č. 5)

DIESEMAR
TERSEVL
AVFFRIC H
TENLASSEN

Boží muka byla postavena za stonařovského faráře Jeronýma Reidmillerera, který zde působil v letech 1641 - 1647. Jeho příbuzná Anna Reidmillerová se jako vdova provdala 27. listopadu 1640 za Matouše Eisenbarta, jenž dal roku 1647 postavit boží muka mezi Stonařovem a Prostředkovicemi.⁸

Koncem 18. století, v roce 1778, bylo na území Stonařova a jeho plůžiny celkem dvánáct božích muk a křížů.⁹ Z pěti božích muk se první nacházela jižně od obce na její hranici u cesty do Pavlova vedle pole patřícího k čp. 7 (dnes čp. 17). Na tomto místě nyní stojí novodobý kamenný kříž. Druhá byla severně na hranici obce při rozcestí, z něhož směřovala cesta do Prostředkovic a dále na Jihlavu a druhá polní cesta do míst zvaných pomístním jménem (PJ) Wald Sotzin. Jde o zmiňovanou boží muka z roku 1647. V pořadí třetí boží muka stála na rozcestí tří komunikací, a to do Dlouhé Brtnice, Pavlova a Stájiště, za domem čp. 18 A (dnes čp. 33).¹⁰ Čtvrtá byla umístěna východně při cestě do Brtnice u obecních pozemků PJ Auf Kautni Berg a PJ Bey Birnitzer Staüg. Na jejich místě stojí sloupková boží muka z roku 1922. Poslední pátá se nacházela západním směrem, u levého okraje cesty do Třeště vedle pole patřícího k čp. 5 (dnes čp. 15).

Z celkového počtu šesti křížů se první nacházel jižně obce v polní trati PJ Auff den Schatz na mezním pásu pole patřícího k čp. 22 (dnes čp. 70). Na jeho místě stojí litinový kříž s kamenným soklem. Druhý byl východně obce na kopci PJ Auf den Galgen, dnes PJ Kalvárie.¹¹ Pozemková parcela, na níž stál kříž, byla jako jediná obecní. Dnes zde namísto původního dřevěného stojí kovaný novobarokní kříž, který je posledním XIV. zastavením křížové cesty. Oproti ostatním třinácti křížům je starší. Na zadní straně profilovaného soklu má vytesán nápis Vinzenz Anna Dietl 1850.¹² Třetí kříž stál uvnitř městečka před barokní kaplí Kalvárie vedle hřbitovní brány. Čtvrtý měl stanoviště jižně od obce u císařské silnice směrem k Dlouhé Brtnici v místě PJ Stein Bügel Wald, pátý na západním okraji obce při cestě do Třeště u pole patřícího k čp. 65 (dnes čp. 147). Na místě se nachází novější kamenný kříž. Šestý stál východně u cesty do Brtnice při obecních pozemcích PJ Auf Kautni Berg a PJ Bey Birnitzer Staüg.

Poslední je pamětní nebo též smírčí kříž. Stál oproti současnému druhotnému umístění u domu čp. 32 poněkud jižněji, při rozcestí do Dlouhé Brtnice, Pavlova a Stájiště.

Závěr

Stavby drobných kultovních objektů v okolí Stonařova připomínaly události, ke kterým na určitém místě došlo a neměly být zapomenuty. Stály na zvláště důležitých místech; boží muka dvakrát u cesty, jedenkrát na okraji obce, na okraji obce při rozcestí a na rozcestí, kříže jedenkrát v polní trati, na místě dřívějšího výkonu hrdelního práva, v centru osídlení, na okraji obce a dvakrát při komunikaci. Smírčí kříž stál při rozcestí.

S těmito místy byl člověk v minulosti daleko více spojen svou zbožností a životními podmínkami, než je tomu dnes. Prostor, ve kterém žil a pracoval, byl tak nejen předurčen rozmístěním polí, pastvin, lesů, potoků a cest, ale i zvláště vymezen posvátnými místy s náboženským statutem.

Jejich existence v prostoru městečka Stonařova a plůžiny je dokladem specificky strukturovaného prostředí v jeho minulosti a naznačuje určité tradiční vlastnosti tohoto místa.

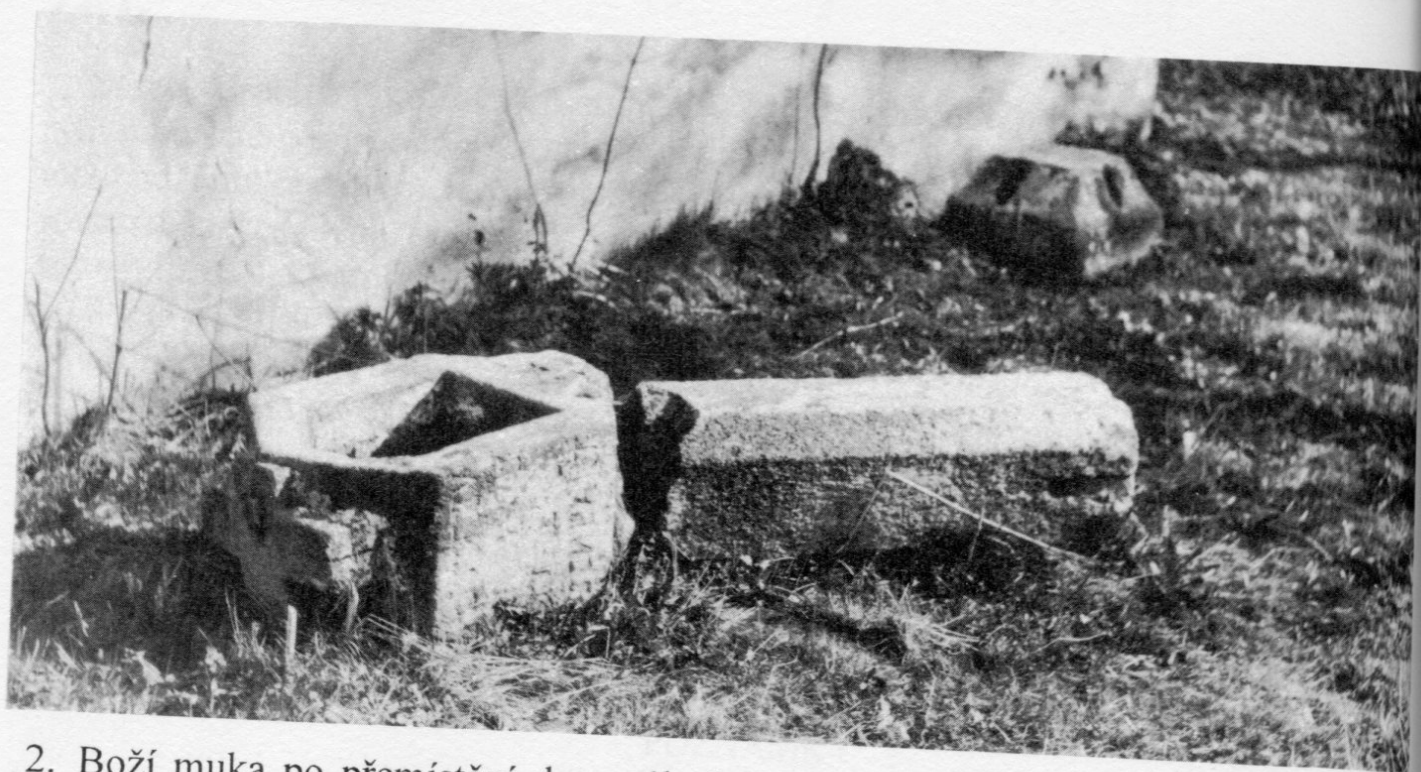
POZNÁMKY

1 RRR-OK OkÚ Jihlava, č.j. RR 66/96-kult, Jihlava 29. 1. 1996. Uloženo na ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 41/96.

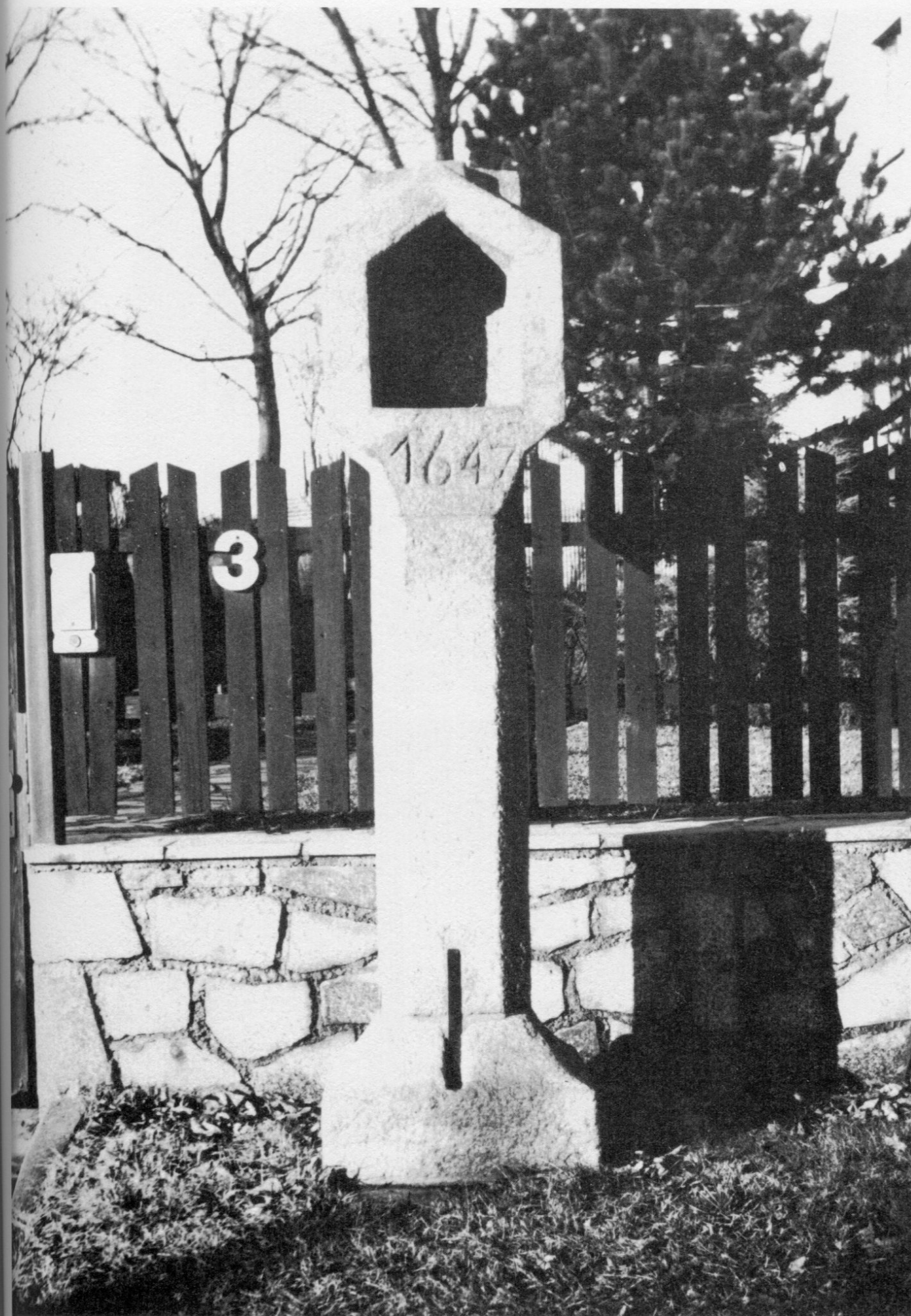
- 2 PÚ v Brně, č.j. 1171-OPP 804/96, Stonařov, okr. Jihlava; boží muka - vyjádření k plánované opravě ze 6. května 1996. ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 296/96.
- 3 RRR-OK OkÚ Jihlava, č.j. 213/96; Rozhodnutí ze dne 23. 5. 1996. ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 335/96.
- 4 Otakar MARCIN, *Návrh na restaurování Božích muk ve Stonařově 1647*, 20. května 1996. ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 294/96.
- 5 RRR-OK OkÚ Jihlava, č.j. 214/96; Rozhodnutí o poskytnutí finančního příspěvku na zachování a obnovu kulturní památky ze dne 17. 6. 1996. ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 376/96.
- 6 PÚ Brno, č.j. 8825-OPP 7489/96, Stonařov, okr. Jihlava; boží muka - vyjádření k záměru restaurování ze dne 1. července 1996. ObÚ Stonařov, odd. kultura, č.j. 406/96.
- 7 O. MARCIN, *Restaurování Božích muk ve Stonařově - 1996*, Jihlava 25. srpna 1996. FÚ Stonařov.
- 8 Josef NĚMEC, *Data stonařovských farářů*. Strojopis. FÚ Stonařov.
- 9 Státní okresní archiv v Jihlavě. Městská správa Jihlava do roku 1848, Vrchnostenský úřad 1551 - 1850 (1884), IV. Mapy, č. 955. Grundrizz Des zu Königl. Stadt Jglauer = Guttern angehorige Marckts Stannern so in A 1778 geometrisch auffgenohmen worden Von Nepomuk Krzaupal de Grunnenberg Juratus Geometra. Typologizace u nedochovaných objektů byla provedena podle tvarů zakreslených na mapě.
- 10 Trasa na Otín je patrná za domy čp. 194, 143, 218, 34, 35 a 36, kde se napojuje na silnici II/38 Stonařov - Telč. Druhá cesta PJ Teschner Weeg ve směru na obec Stájiště vede v terénu západním směrem a dnes končí u domu čp. 77, třetí cesta k Dlouhé Brtnici v počátečním úseku splynula se silnicí PJ Kaiser Königliche Comertiall Strassen Nacher Prag und Wien a po 400 m od ní odbočila v místě PJ Bey der alten Strassen.
- 11 PJ Kalvárie souvisí se vznikem křížové cesty po přeložení hřbitova v roce 1836. Původní kříže byly až na poslední nahrazeny kamennými po 1. světové válce. Dřevěný kříž na kopci PJ Auf den Galgen dal postavit hostinský Mathias Lang.
- 12 Hostinský Vinzenz Dietl dal roku 1855 postavit další dva dosud stojící kříže; první u cesty na dvůr Zhořec a brtnické lesy, druhý na jižní hranici obecního katastru u lesa PJ Birklen při tehdejší erární silnici. Srov. Farní kronika, s. 82. FÚ Stonařov.

1. Boží muka stojící před domem čp. 3, stav v polovině 60. let. Foto archiv autora.

2. Boží muka po přemístění do areálu bývalého hřbitova, stav v roce 1988. Foto L. Peltan.

3. Boží muka po restaurování v roce 1996 na původním místě. Foto L. Peltan.

4. Text na levé straně hlavice. Foto L. Peltan.

5. Text na pravé straně hlavice. Foto L. Peltan.

Wiederherstellung und Renovierung der Martersäule aus dem Jahre 1647 in Stonařov (Stannern) im Jahre 1996

Lubomír Peltan

Infolge des Abbruchs des Hauses Nr. 3 im Jahre 1982 kam es zur Gefährdung eines Baudenkmals, der Martersäule, Registernummer 5223/5. Hinsichtlich der entstandenen Situation ersuchte der Hausbesitzer den Nationalausschuß in Stonařov um die Verlegung des Baudenkmals an eine geeignete Stelle. Nach der Erfüllung der Anforderungen des Bezirkszentrums für staatliche Denkmalpflege und Naturschutz in Brno ist die Martersäule in den Bereich des ehemaligen Friedhofs gebracht worden.

Der schlechte bauliche Zustand des Denkmals brachte den Verfasser dieses Artikels dazu, die Organe der Staatsverwaltung zu einer Handlung zu bewegen, deren Ziel es war, das genannte Denkmal nicht nur an die ursprüngliche Stelle zurückzubringen, sondern auch seine Wiederherstellung sicherzustellen. Bereits bei der Verlegung wurde die Martersäule unfachmännisch behandelt. Die Bauteile, aus denen sie bestand, wurden direkt auf den Boden gelegt. Der obere Teil des Fußes wurde schwer beschädigt und die Verbindungsfläche wurde abgebrochen. Sämtliche Kanten wurden abgeschlagen und der Text an der Laterne war vollkommen unleserlich. Die Oberfläche war verschmutzt und von Algen und Flechten bewachsen. Alle drei Bauteile waren mit Asphalt überzogen. Infolge des Steinalters kam es zu einem großen Schwund der Steinmasse. Der Granit wurde in der Tiefe korrodiert und an einigen Stellen kam es zum Zerfall des Steines. Der schlechte Zustand des Denkmals wurde auch durch die langfristige Absenz einer fachlichen Denkmalpflege verursacht.

Im Jahre 1996 wurden die Renovierungsarbeiten aufgenommen und fertiggestellt. Die Martersäule aus dem Jahre 1647 ist das älteste kleine Baudenkmal in Stonařov. Zu Ende des 18. Jahrhunderts gab es auf dem Gebiet der Gemeinde sowie auf dem Ackerboden fünf solcher Baudenkmäler. Außerdem bestanden noch sieben Kreuze, eines davon als Gedenk- oder Sühnekreuz.

Das Vorkommen der Baudenkmäler in der Gemeinde bezeugt, daß sie nicht nur eine Kultusaufgabe erfüllten, sondern auch den Bereich der damaligen Gemeinde in bedeutsamen örtlichen Zusammenhängen gliederten.

Übersetzung: Alena Jakubičková

Adresa autora:

Lubomír Peltan, Stonařov 292, 588 33 Stonařov